

A tömördi Chernel-kúria barokk fedélszékének helyreállítása

Restoration of the baroque roof structure of the Chernel Mansion in Tömörd

Dr. TÁRKÁNYI Sándor¹

¹ Soproni Egyetem Faipari Mérnöki és Kreatívipari Kar, 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4., tarkanyi.sandor@uni-sopron.hu, <https://fmk.uni-sopron.hu/kezdolap>

Abstract

In the 18th century, there was an earlier building on the site of the Chernel Mansion in Tömörd. In 1809, György Chernel VII built a new, Copf style residence by reconstructing the old structure. After its nationalization, the mansion was used as a community cultural centre, and its renovation began in 1983. Subsequently, a ceramic workshop and exhibition room were established in the building. In 2017, its central cornice and carved attic collapsed. In 2019, it became privately owned, and its professional renovation began, with the first phase being the restoration of the roof structure.

Keywords: mansion, roof structure, restoration, monument, sustainability

Kivonat

A tömördi Chernel-kúria helyén a 18. században egy korábbi épület állt. Chernel (VII.) György 1809-ben – a régi építmény átépítésével – új rezidenciát épített, copf stílusban. A kúriát az államosítást követően községi kultúrházként hasznosították, felújítása 1983-ban kezdődött meg. Ezt követően keramikus alkotóműhelyt és kiállítótermet hoztak létre az épületben. 2017-ben középső párkánya, valamint faragott attikája leomlott. 2019-ben magántulajdonba került, elindult szakszerű felújítása, melynek első üteme a tetőszerkezet helyreállítása volt.

Kulcsszavak: kúria, fedélszék, helyreállítás, műemlék, fenntarthatóság

1. A TÖMÖRDI CHERNEL-KÚRIA RÖVID ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

Tömörd község Vas vármegye északnyugati részében található, első okleveles említése 1233-ból ismeretes [3]. A 16. században a település egy része a községi vár uradalmához tartozott, birtokosai a Garai, a Nádasdy és a Széchy családok voltak [4]. A falu másik részét a Tömördy és a Pósa családok tulajdonolták. A középkori települést a törökök pusztították el, a hódoltság korszakának elmúltával horvát és német családokkal népesítették be újra a falut. A 17. század vége felé Thököly Imre foglalta el a korábbi tömördi kastélyt és birtokot.

A 18. század első negyedében Felsőbüki Nagy (I.) Lajos, Vas és Sopron vármegyék táblabírója új kastélyt emeltetett. Az épületet egy 1764-es felmérés 3 traktusosként írta le. Az 1750-es évekbe eladósodott birtokos nemes 1763. november 22-én 100-100 holland arany ellenében Tömördöt Lajos és Dávid fiainak átengedte. A Felsőbüki Nagy családtól 1770-ben chernelházi Chernel Jób és Dániel vásárolták meg a kastélyt a hozzátartozó uradalommal együtt 55.000 Ft-ért. Chernel Dániel azonban hamarosan eladta birtokrészét Guáry (I.) Miklósnak, akitől 1774-ben Chernel Jób megvette a kastélyt és a birtok másik felét is.

Chernel Jób halála után fia, (VII.) György lett Tömörd földesura, aki több vármegye táblabírója is volt. Chernel (VII.) György 1809-ben – a régi kastély egy részének megtartásával és kibővítésével – új rezidenciát épített. Ekkor U alakban hátra nyúló szárnyak is tartoztak a kastélyhoz, amelyeket a 19. századi térképek még feltüntettek. Az épület klasszicizáló, későbarokk stílusú főhomlokzatán copf díszítőelemek láthatók. A Chernel család utolsó férfi tagja, Chernel (VIII.) György 1910-ben bekövetkezett halála után vagyona két kiskorú lányára, Erzsébetre és Máriára szállt. A kastély következő tulajdonosa a Jármay család, majd a Lukács család volt. 1935-ben Homér Imre tulajdonát képezte a kastély, ő bonttatta le az épület két hátra nyúló, földszintes szárnyát az 1930-as években.

Az egykori Chernel-kastély (ún. kiskastély) mára már téglány alaprajzú, hosszanti oldalain középrizalitos, keletről egyemeletes, míg a kert felől, nyugatról földszintes épület. Utcai homlokzata 3+3+3 tengelyes, egyszerű övparkány osztja, kétrészes parkány zárja, mely a rizalit fölött konzollokkal van kiképezve. Földszintje vízszintes vakolatsávozású, ablakai egyenes záródásúak, tagozott szalagkeretesek. Félköríves, vállköves szalagkeretű bejárata előtt két páros toszkán oszloppal alátámasztott erkély áll, törpepilléres, ballusztéres korláttal. Az emeleti ablakok tükrös köténye és szemöldöke egy keretbe foglalt, a szélső ablakokon a szemöldök szalagmintás kialakítású, a rizaliton sugaras-lunetta díszes.

1. ábra. A tömördi Chernel-kúria főhomlokzata 1978-ban [8]

A főparkány felett a rizalit fonott-díszes attikával záródik, középrészén kettős címerrel, álló feliratos táblával. A Chernel és Zmeskál családok címerei alatt az építetők neveinek kezdőbetűi: a „GC” és a „TZ” (Chernel György és felesége, Zmeskál Teréz), valamint az építés éve, 1809 olvasható. Az attikán kronosztikon felirat található az alábbi tartalommal: „GaLLIs reDDIa PaCe ab Istro et Arabone reCeDentIbVs”. Az aláhúzott betűk aranyozottak, amelyeket összeadva megkapjuk a kúria építési évét: 1809.

2. BEVEZETŐ GONDOLATOK A CHERNEL-KÚRIA FELÚJÍTÁSÁRÓL

A volt Chernel-kastély (ún. kiskastély) 1958-ban kapott egyedi műemléki védelmet, műemléki törzsszáma 8096 [1]. Az Országos Műemléki Felügyelőség (a továbbiakban: OMF) az akkoriban a Községi Tanács tulajdonában álló kastélyt 1959-ben vizsgálta [2]. Műszaki állapotáról az elemzők az alábbiakat állapították meg: „Elhanyagolt, hornyolt cserép hódfarkú cs(erép)re cserélendő. Független csatorna pótlás. Fedélszék jav(ítása). Födém megerősítése /sík/. Nyílászáró szerkezetek javítása. Kőerkély kőfaragó munkáinak jav(ítása).” A feljegyzés készítésekor az épületben 5 lakás és egy kultúrterem funkcionált. Az OMF felhasználási javaslata az épületre vonatkozóan a Községi Kultúrház funkció volt.

1962-ben történt meg az épület első műemléki felújítása, kultúrház rendeltetésre [3]. A korábbi hornyolt cserepet azonban nem cserélték ki hódfarkú cserepre, a bejárati kőerkély kőfaragó munkáit beton öntvényekkel egészítették ki, a fedélszéket javították. A csapos gerendafödém helyett a padlásfödém nagyrészt síkfödémeket készítettek, különböző szerkezettel. A Vas megyei kastélyprogram keretében ezt a kastélyt hasznosították elsőként 1981-ben [4]. Felújítása 1983-ban kezdődött meg, ennek befejeztével keramikus alkotóműhelyt és kiállítótermet hoztak létre az épületben.

A kastély főhomlokzatának téglából rakott fogazatos párkánya a fölötté lévő, kőből faragott attikával, kettős címerrel együtt a viharos szélben 2017 tavaszán leomlott. Az omlás következtében a ledőlt középrizalit súlyos károsodásokat szenvedett, a fonatos áttört részek, illetve a jobb oldali alsó talpkövek darabokra törtek. A középrizalit címere és a feliratos tábla megmenthetőnek tűnt, az erkélykorlát ballusztér babáinak kétharmada szintén darabokra tört.

A korábban tartós bérletbe adott, önkormányzati tulajdonú épületet a bérlet megszűnése után az önkormányzattól egy magánszemély vásárolta meg 2019-ben azzal a szándékkal, hogy teljes felújítása után családja számára nyári rezidenciát alakítson ki [5]. Első ütemben a tetőszerkezet felújítása, illetve a tetőhéjazat cseréje, valamint a leszakadt párkány és a fölötté lévő attika helyreállítása történt meg. Ezt követte a kúria főbejárati ajtajának, továbbá egy belső ajtónak a restaurálása. Jelen értekezésben a tetőszerkezet felújításának folyamatát ismertetem.

2. ábra. A tömördi Chernel-kúria főhomlokzata 2017-ben, a középrizalit párkányzatának és attikájának leomlása után [a szerző felvétele]

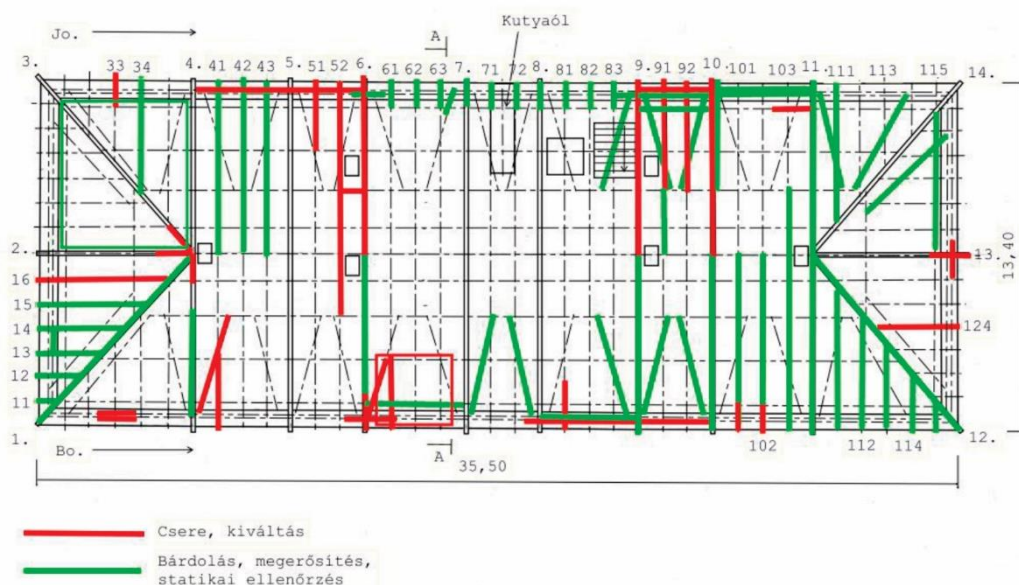
3. A KÚRIA BAROKK FEDÉLSZÉKÉNEK ISMERTETÉSE ÉS FELÚJÍTÁS ELŐTTI ÁLLAPOTA

Az omlás után először a Chernel-kúria tetőszerkezetéről és földszinti helyiségeiről készült faanyagvédelmi szakvélemény 2018 novemberében [6]. A szakvélemény a fedélszék keresztmetszetét és a fedélszék alaprajzi vázrajzát, illetve leírását is tartalmazta. A fotódokumentáció rögzítette a szerkezeti hibákat, hiányosságokat, továbbá a beázásból származó gombásodást és a korábbi, szakszerűtlen javításokat is.

A téglalap alaprajzú, 35,50 méter hosszú és 13,40 méter széles kúriaépületet mindkét végén kontyolt barokk rendszerű tető fedí. A főfalakra az építők sárgerendát fektettek, melyre a főszaru-állások kötőgerendái és a mellékszaru-állások fiókgerendái terhelődnek. A fiókgerendákat fiókkötő-gerendák kötik össze a főszaru-állások kötőgerendái között. A főszaru-állásoknál a dúcgerenda-keresztmervítő-kötőgerenda trapéz alakú statikai rendszer támasztja alá a tetőburkolatot tartó szarufa-mellgerenda rendszert, melyet a szarufák felső csomópontjában felső mellgerendával is megerősítettek. A fedélszék hosszirányú stabilitását a szarufa-kötőgerenda, szarufa-dúcgerenda csomópontban végigfutó ötszögletű talpszelemen, a közbenső szelemen, a középszelemen, valamint a gerinc alatt végigfutó, a keresztmervítőket összekötő páros hosszmerítő biztosítja.

A faanyagvédelmi felülvizsgálat a teljes tetőszerkezet összes látható gerendájára vonatkozott, és a következő beavatkozásokat írta elő: 29 esetben bárdolást, 33 elem esetében megerősítést, 23 elem cseréjét, 22 elem kiváltását, 6 elem statikai ellenőrzését. Négy helyen kellett megszüntetni a beázást. A tetőhéjalás cseréje

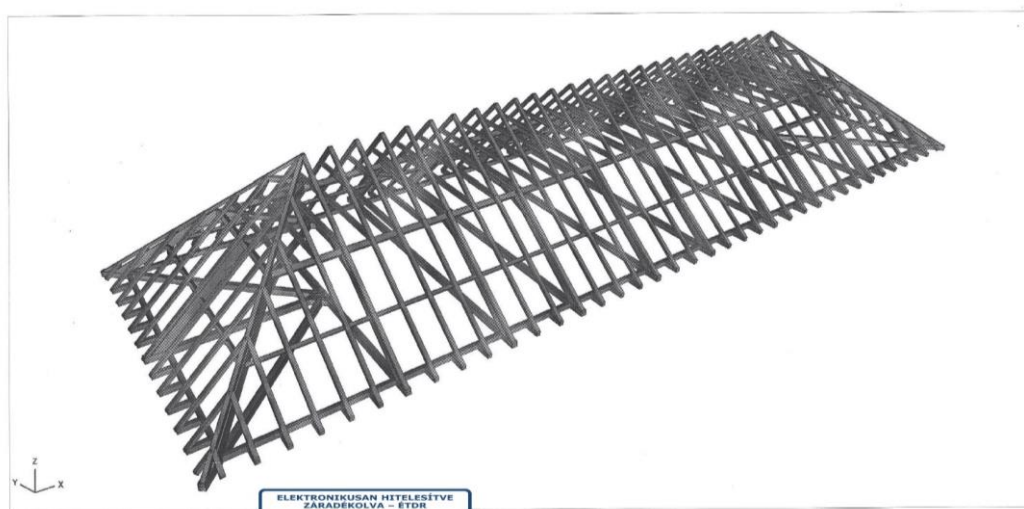
esetén indokolt volt a tetőlécek cseréje is, mivel azok deformáltak, gyenge szilárdságúak voltak. A szakvélemény végén a szakértő a fedélszék alaprajzán jelölte a szükséges faanyagvédelmi beavatkozásokat.

3. ábra. A barokk fedélszék alaprajza a faanyagvédelmi jelölésekkel [6]

A statikus tervező az örökségvédelmi hatósági engedélyezési tervdokumentációhoz 2019 februárjában szerkezetvizsgálati szakvéleményt készített [7]. A „Szakértői vizsgálat” fejezetben a szakértő részletesen ismertette a kontyolt barokk fedélszék szerkezeti felépítését, az egyes elemek szerepét a szerkezet állékonyságában. A faanyagvédelmi szakvéleményhez kapcsolódva, csak azon észlelt szerkezeti hibákat írta le, amelyek a szerkezet megfelelő működését súlyosan érintették.

Az első megállapítása az volt, hogy „A leomlott párkány és attikafal hosszán a legsúlyosabbak a fedélszerkezet sérülései.” A kb. 0,5 méter széles párkány 13 méteres hosszon omlott le. A leomlott párkány terjedelmén korábban nagyon sok tetőelemet cseréltek, illetve új elemek betoldásával javítottak. A javításokat azonban szakszerűtlenül végezték el, feltételezhetően nem vették igénybe statikus tervező közreműködését. Az újonnan cserélt elemek az eredeti szerkezethez képest kisebb keresztmetszetűek, a toldások, illesztések pontatlanok, alulméretezettek, szakszerűtlenek voltak. Az ismétlődő beázások miatt sok tetőelem elkorhad, a kémények melletti faszervezetek úgyszintén károsodtak.

4. ábra. A vizsgált barokk tetőszerkezet AXIS VM ábrája [7]

A szakértői vélemény legfontosabb megállapítása a következő volt: „A szerkezet sérülései súlyosak, a lehető legrövidebb időn belül el kell kezdeni a felújítási munkákat. Sok olyan sérülése van a fedélszerkezetnek, amely veszélyezteti az állékonyságát... Jelenleg az is veszélyezteti a fedélszerkezet állékonyságát, hogy egy

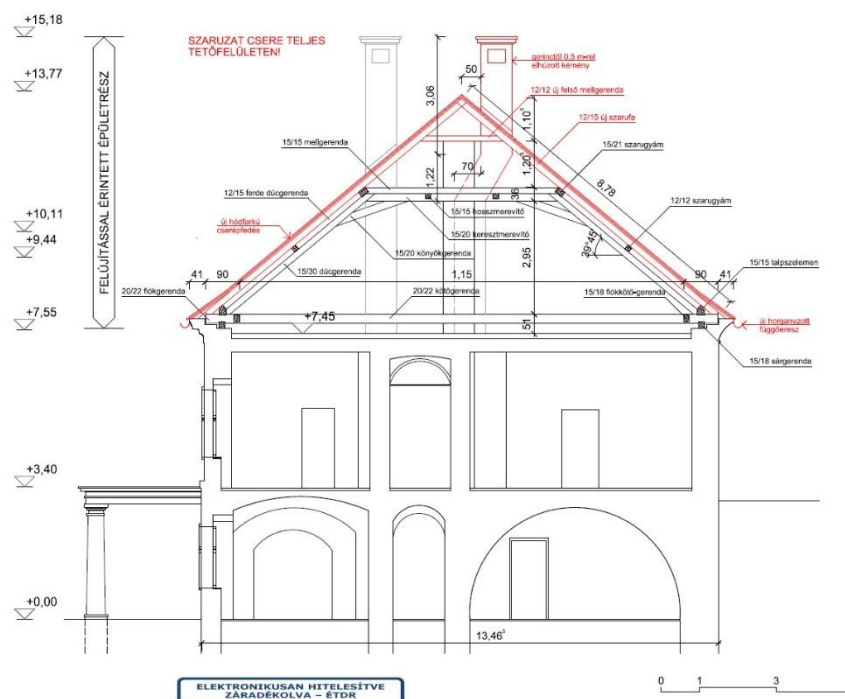
sérült fal peremén áll.” A fedélszékről készült AXIS VM ábra, statikai ábra, a kötőgerendaszinti elemek rúderőinek ábrája, a kötőgerendaszinti elemek nyomatéki ábrája, a szaruállások elemeinek rúderői ábrája, a szaruállások nyomatéki ábrája, főszeruállítás rúderő ábrája, valamint főszeruállítás nyomatéki ábrája.

A statikai számítások alapján a statikus megállapította, hogy úgy az eredeti, mint a szerkezet javításánál készített csomóponti kötések nem feleltek meg az igénybevételeknek. Ezért minden csomópontban meg kellett erősíteni a fiókgerenda-fiókváltó gerenda csomópontokat, az alábbi három megerősítési mód egyikével: sarokösszekötő, lyuggatott lemez vagy egyedi acél csomóponti elemek. A fedélszerkezet helyreállításához statikai és építész kivitelezési terv készült.

A helyreállítás építész tervezője (jelen tanulmány szerzője) 2019 áprilisában nyújtotta be az engedélyező hatósághoz az egykori Chernel-kastély tetőfelújítására vonatkozó örökségvédelmi hatósági tervdokumentációt [5]. A felújítás első üteme a barokk fedélszék felújítását, illetve a héjazat cseréjét, a leszakadt fogazatos párkány, a kőből faragott attika és kettős címer helyreállítását tűzte ki célul. Az építész terv felhasználta a faanyagvédelmi és tartószerkezeti szakvélemények eredményeit, valamint megállapította az omlás okát is. Az attika fal mögötti, folyamatosan nedvesedő, ázó és korhadt tetőszerkezet szakszerűtlen „javítása”, valamint a fedélszék „javított” főállásainak és szaruáinak szétcsúszása, folyamatos nyomása okozhatta a több mint 200 éves párkány és attikafal leomlását.

4. A BAROKK FEDÉLSZÉK ÉS PÁRKÁNYZAT HELYREÁLLÍTÁSA

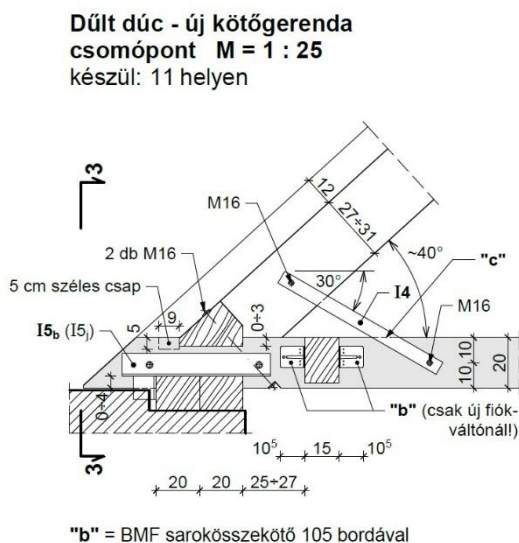
A kastélyépület felett található igen rossz állapotú barokk tetőszerkezet megújítása általánosan a szétkorhadt szerkezeti részek (sárgerendák, kötőgerendák, fiókgerendák, fiókváltók, talpszelemenek, szarugyámok, ferde dúcok stb.) szakaszos cseréjével, bárdolásával, pótlásával történt. Az új elemeket feles lapolással csatlakoztatták a régi elemekhez. Mind a sárgerendák, mind a kötőgerendák cseréjét, valamint a dült dúcok javítását új elemek betoldásával úgy kiviteleztek, hogy a szerkezetet ideiglenesen alátámasztották. El kellett bontani a tetőhéjalást (cserepet, lécezt) és a teljes szaruzatot, eközben a beázás ellen tetőfóliával védték az épületet. A kivitelezés szakaszosan történt, a fedélszék csomópontjait a statikai kiviteli terv szerint acél elemekkel erősítették meg.

5. ábra. A helyreállított barokk tetőszerkezet keresztmetszetének tervrajza [5]

A páraáteresztő tetőfólia felhelyezése előtt a hosszrácsok ferde dúcait először javították, illetve cserélték. Az új ferde dúcok szerelésénél nem volt lehetőség az eredeti csapos illesztések alkalmazására. A

talpszelemenben és a szarugyámokban meglévő csapfészkeket kitöltötték, hogy a megmaradó üregek (fészkek) ne váljanak a későbbi esetleges gombafertőzések gócpontjaivá.

6. ábra. Statikai kiviteli terv csomóponti részlet és a megvalósult állapot képe [a szerző felvétele]

A fogazott párkány és az attikafal helyreállításához az 1983-as tervek is rendelkezésre álltak. Az új főpárkány műhelyben előregyártott műkő elemekből készült, amelyeket bekötötték az emeleti falazatba. A párkányok restaurálásához az 1983-ban használt húzókocsikat a padlástérben megtaláltuk, ezért a kihúzáshoz a kivitelező ezekről készített másolatokat.

5. ÖSSZEGZÉS

Az önkormányzati tulajdonban lévő, de tartós bérletbe adott tömördi Chernel-kúria barokk fedélszékét korábban szakszerűtlenül „javították”. A folyamatos beázások miatt a szerkezet szétesésű volt, melynek következtében a középrizalit párkánya és attikája 2017-ben leomlott. Az új tulajdonos elhatározta az épület teljes helyreállítását, melynek első üteme a fedélszék helyreállítása volt. A szerkezetről 2018-ban faanyagvédelmi szakvélemény, 2019-ben statikai szakvélemény készült. Az engedélyezett építészeti tervek alapján a tetőszerkezetet 2019-ben állították helyre, melyhez statikai kiviteli terv is rendelkezésre állt.

A kivitelezést kiváló referenciákkal rendelkező ácsbrigád végezte, akik a szakértőkkel, tervezőkkel folyamatosan egyeztettek, feladatukat lelkiismeretesen és magas színvonalon végezték el. A szakszerű munkálatok során az egykori kúria műemléki értékeinek jelentős részét megmentették, restaurálták. Az épület helyreállításának első ütemét további szakaszos felújítások követték, az értékmentő munkálatok még napjainkban is folynak.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- [1] Ikfalvi D. V. (szerk.) *Magyarország műemlékjegyzéke I-II.* Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1990, 1217.
- [2] *OMF Távlati terv, Vizsgáló anyag*, 1959. Vas VI. 82. kötet.
- [3] C. Harrach E. – Kiss Gy. *Vasi műemlékek – településtörténet, építészettörténet, művelődéstörténet.* Vas megyei Tanács, Szombathely, 1984, 467.
- [4] Virág Zs. *Vas megye kastélyai és kúriái.* Fo-Rom Invest Kft., Budapest, 2004, 288-290.
- [5] Tárkányi S. *Tömörd, Fő u. 13. (24/1 hrsz.) volt Chernel-kastély tetőfelújítása örökségvédelmi hatósági tervdokumentáció*, Sopron, kézirat, 2019.
- [6] Németh L. *Faanyagvédelmi szakvélemény a Tömörd, Chernel-kastély tetőszerkezetéről és földszinti helyiségeiről*, Sopron, kézirat, 2018.
- [7] Varga L. *Tömörd, Fő u. 13. Chernel-kastély tetőfelújítása, szerkezetvizsgáló szakvélemény*, Sopron, kézirat, 2019.
- [8] Fortepan / Kende János, <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=184996> (Utolsó letöltés: 2025. 05. 03.).